

УДК 159.942-053.6

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.16>**К. В. Менжега**студент кафедри практичної психології
Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ В ПІДЛІТКІВ І СХИЛЬНОСТІ ДО ОБМАНУ

Тривожність – це суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості, її дезадаптації. Тривожність як переживання емоційного дискомфорту, передчуття наближеної небезпеки є вираженням незадоволення значимих потреб людини. Схильність до брехні може з'явитися в підлітковому періоді, і вона пов'язана з особливостями психіки підлітка – загостреним прагненням до самостійності, складними мріями, критичним ставленням до близьких. У статті констатовано, що тривожність як переживання емоційного дискомфорту, передчуття наближеної небезпеки є вираженням незадоволення значимих потреб людини. Зазначено, що є чимало класифікацій видів брехні. Практично всі види брехні містять у собі приховування правдивої інформації і відрізняються лише мотивами цього приховування. У межах дослідження було проведено опитування за методиками для визначення рівня тривожності в підлітків. На основі даних зазначено, що за результатами цієї методики також бачимо, що найменш вираженим показником виступає ригідність, тобто спостерігається легкість переключення між настроями, діяльністю в більшості досліджуваних. Гіпотеза про те, що підлітки з високим рівнем тривожності будуть схильні до прояву брехні-виправдання, також статистично підтвердила себе. Про це свідчать результати проведеного кореляційного та регресійного аналізу даних, що були статистично значущі. Зроблено висновок, що після проведеного дослідження розкрито, що зв'язок між схильністю до обману та тривожністю (загальною, а також деякими видами шкільної тривожності) є. Цей зв'язок на основі опрацьованого теоретичного аналізу праць учених із цього питання можна вважати прикладом захисного механізму психіки. Мотивацію використання такого захисного механізму саме в підлітковий період можна зрозуміти враховуючи особливості чутливості цього вікового періоду, а також ключові завдання цього періоду. Цей віковий період є дуже важливим для розвитку і становлення самосвідомості, в межах формування нового рівня якого відбувається розвиток відносно стійкого уявлення про себе, Я-концепції. Результати проведеного дослідження дають змогу констатувати наявність зв'язку між тривожністю та обманом у підлітковому віці, а також частково пояснюють мотивацію її виникнення і функцію, яку вона здійснює.

Ключові слова: тривожність, агресивність, фрустрація, ригідність, схильність до обману.

Постановка проблеми. Тривожність негативно впливає на життя дитини, на її психологічний стан. Порушений психологічний стан, у свою чергу, впливає на засвоєння шкільного матеріалу, продуктивність пам'яті та успішність у навчанні. Успішність у навчанні впливає на самооцінку школяра. Хронічні тривоги перетворюються на психічні розлади. Велика кількість тривожних дітей має проблеми зі здоров'ям. Розуміння ознак і причин наявності надмірної тривожності в житті дитини допоможе в створенні методів регуляції емоцій в дитини, у розробленні корекційних програм усунення дитячої тривожності, програм для батьків із метою правильного родинного виховання, програм для університетів, де готують майбутніх учителів із метою постановки правильної поведінки вчителя у навчально-виховному процесі в закладах освіти.

Проблема тривожності особистості є однією з найважливіших і складних проблем сучасної психології. У науково-психологічній літературі є велике різноманіття підходів як до самої проблеми три-

вожності, так і її соціально-психологічних детермінант (Л. Божович (адекватна й неадекватна тривожність), Р. Лазарус та Дж. Аверілл (концепція когнітивної оцінки й переоцінки), В. Мерлін, Я. Стреляу (психодинамічний підхід), О. Ранк (пологовий травматизм), Г. Салліван (енергетична концепція тривожності), Ч. Спілберг'єр, Ю. Ганін (стресова обумовленість тривожності), А. Фройд, Д. Бірлінгам (посттравматична обумовленість виникнення тривожності), К. Горні (середовищна обумовленість тривожності)).

Мета статті полягає у виявленні особливостей зв'язку рівня тривожності у підлітків і схильності до обману.

Виклад основного матеріалу. Тривожність – це суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості, її дезадаптації. Тривожність як переживання емоційного дискомфорту, передчуття наближеної небезпеки є вираженням незадоволення значимих потреб людини. Тривожність негативно впливає не лише на емоційне самопочуття людини, а й надалі порушує функціональні можливості

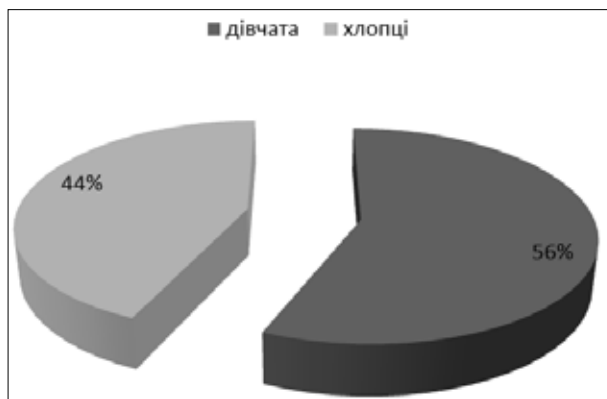

Рис. 1. Відсотковий розподіл досліджуваних за показником статі

психіки, гальмуючи її розвиток як особистості. Так звані «хронічні тривоги» здебільшого перетворюються на патопсихологічні розлади, а значна кількість тривожних дітей мають проблеми зі здоров'ям [1; 6; 8].

Тривожність підлітка часто порушує його нормальне життя, нерідко виступає причиною порушення соціальних зв'язків з оточенням, і він опиняється в ситуації так званого «зачарованого психологічного кола». Тривожність знижує ефективність виконання носієм цієї характеристики різноманітних видів діяльності, заважає відкритому, щирому спілкуванню з оточуючими. М. Астапов також підкреслює, що тривожність призводить до уникнення контактів, порушує соціальні зв'язки людини [2].

Схильність до брехні може з'явитися в підлітковому періоді, і вона пов'язана з особливостями психіки підлітка – загостреним прагненням до самостійності, складними мріями, критичним ставленням до близьких [4]. Підлітки часто брешуть, тому що компанія однолітків очікує від них певних рішень і вчинків, а дорослі потребують

зовсім інших; неможливість що-небудь пояснити дорослим нерідко призводить до проявів підліткової брехні. Ця проблема актуальна, адже безневинна на перший погляд брехня нерідко стає серйозною проблемою. Важливо знати мотив брехні та її наслідки (на кого і як вплинула брехня). Для проведення емпіричного дослідження було опитано 46 учнів 7–8 класів, віком 12–13 років. З них було 26 дівчат і 20 хлопців (рис. 1).

Для проведення емпіричного дослідження було застосовано такі методики:

1) Опитувальник Г. Айзенка самооцінки психічних станів для дослідження рівня тривожності та інших особистісних особливостей підлітків. Ця методика призначена для визначення таких чотирьох блоків психічних станів: тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності. Може застосовуватись як і самостійна клініко-психологічна методика, так і у складі послідовних процедур у комплексі з іншими методиками такого ж спрямування.

2) Методика діагностики шкільної тривожності Філліпса. Тест дослідження шкільної тривожності Р. Філліпса був використаний для дослідження схильності до тривожності підлітків у школі. На основі опрацьованого теоретичного матеріалу з тематики цієї роботи вважаємо досить доцільним застосування цього опитувальника, оскільки він дає відповіді на питання про специфіку тривожності підлітка.

3) Опитувальник «Види брехні» І.П. Шкуратової застосовувався з метою дослідження схильності досліджуваних підлітків до певного виду обману.

У результаті проведеного дослідження було виявлено, що більшість підлітків характеризується середнім рівнем тривожності, схильна до прояву обману (рис. 2).

За результатами цієї методики також бачимо, що найменш вираженим показником виступає

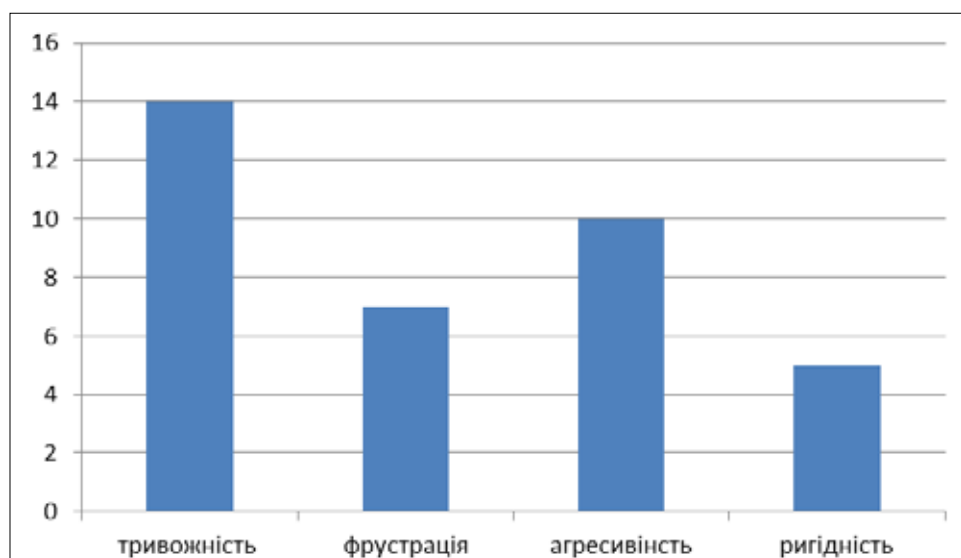

Рис. 2. Середні значення показників психічних станів у досліджуваній групі

ригідність, тобто спостерігається легкість переключення між настроями, діяльністю в більшості досліджуваних. Загалом, у досліджуваній групі спостерігається крайня межа середнього рівня тривожності. Детальніше розглянуте відсоткове співвідношення рівнів тривожності в досліджуваній групі представлено на рис. 3.

Як бачимо, фактично 64% досліджуваних підлітків характеризується середнім рівнем тривожності, тобто схильні до надмірного хвилювання, переживання тривоги в ситуаціях, які можуть загрожувати неприємностями та невдачами. Зазвичай тривожність виникає через недостатню адаптивність психофізіологічних механізмів організму, що проявляється в посиленні активації нервової системи і, як наслідок, неадекватних пове-

дінкових реакцій. Бачимо, що це більше половини учнів, тож такі результати трохи насторожують. Низький рівень тривожності спостерігається у 23% досліджуваних, що трактується як здоровий і оптимальний механізм захисту в стресових ситуаціях і є здоровим для організму.

Більш детально специфіку тривожності в досліджуваній групі дав змогу розглянути тест шкільної тривожності Філліпса (рис. 4).

Отже, бачимо, що в найбільшій кількості дітей вираженими є такі страхи: не відповідати очікуванням оточуючих, страх самовираження і страх ситуації перевірки знань. Натомість найменш виражені показник проблеми і страху в стосунках з учителями.

Страх не відповідати очікуванням оточуючих свідчить про орієнтацію на значимість інших

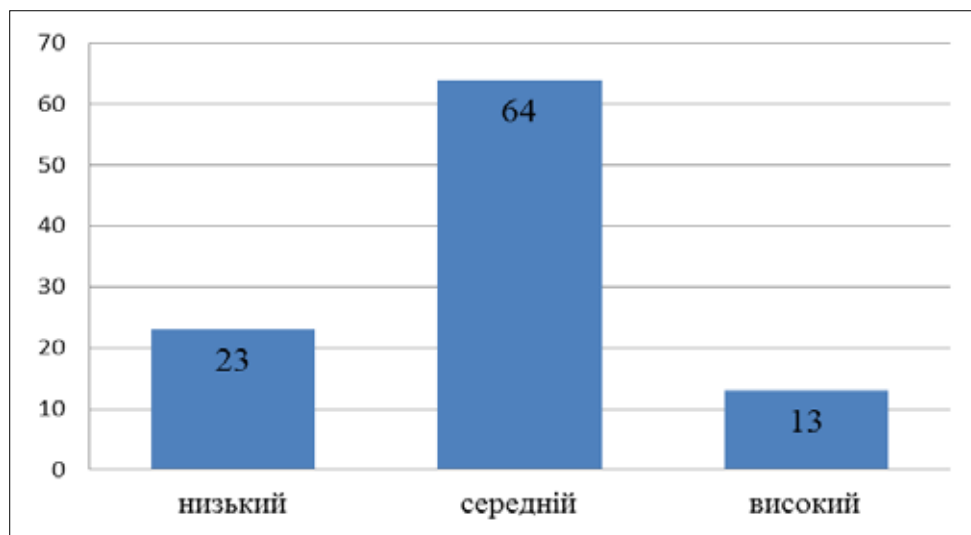

Рис. 3. Відсоткове співвідношення рівнів тривожності у досліджуваній групі

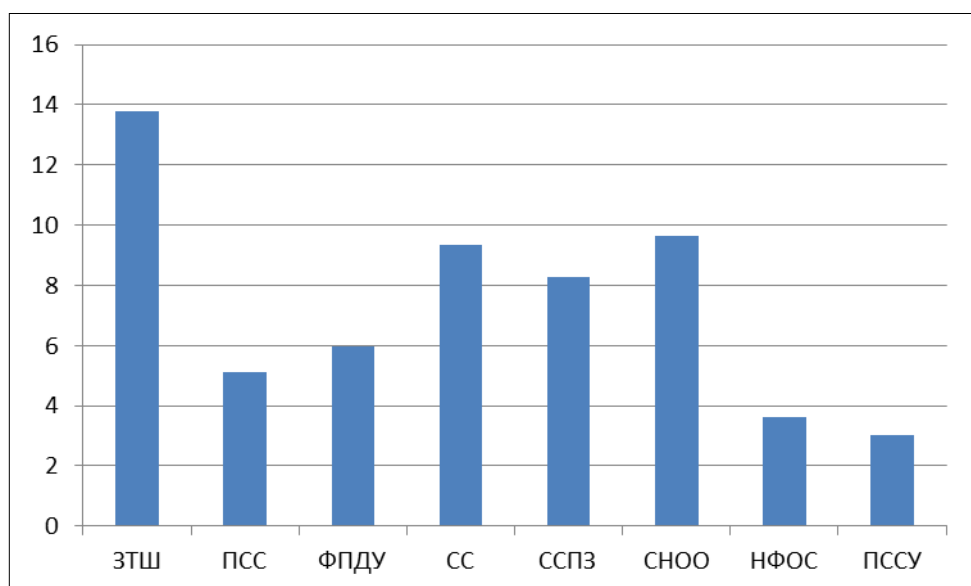

Рис. 4. Середні значення показників шкільної тривожності підлітків

ЗТШ – загальна тривожність шкільна, ПСС – переживання соціального стресу, ФПДУ – фрустрація потреби досягнення успіху – страх розвитку потреби успіху, СС – страх самовираження, ССПЗ – страх ситуації перевірки знань, СНОО – страх не відповідати очікуванням оточуючих, НФОС – низька фізіологічна опірність стресу, ПССУ – проблеми і страхи у стосунках з учителями

в оцінці своїх результатів, вчинків і думок, тривогу з приводу оцінок, що даються навколишніми, очікування негативних оцінок. Загалом, можна сказати, що в підлітковому віці соціальна група однолітків набуває важливої ролі в їхньому житті, тому абсолютно закономірно, що цей показник виявився фактором шкільної тривожності, оскільки думка значимої групи займає в їхньому житті важливу роль у цей віковий період.

Високий показник страху самовираження вказує на те, що в підлітків спостерігаються негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних із необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей, здібностей, умінь.

Страх ситуації перевірки знань свідчить про переживання тривоги в ситуаціях перевірки знань, досягнень, можливостей, оцінювання загального,

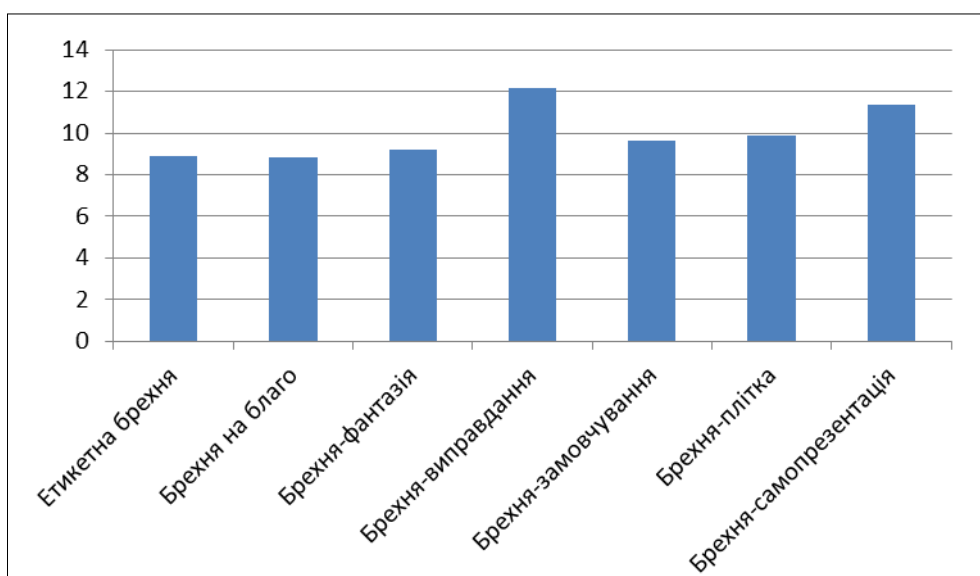

Рис. 5. Середні значення видів обману в підлітків

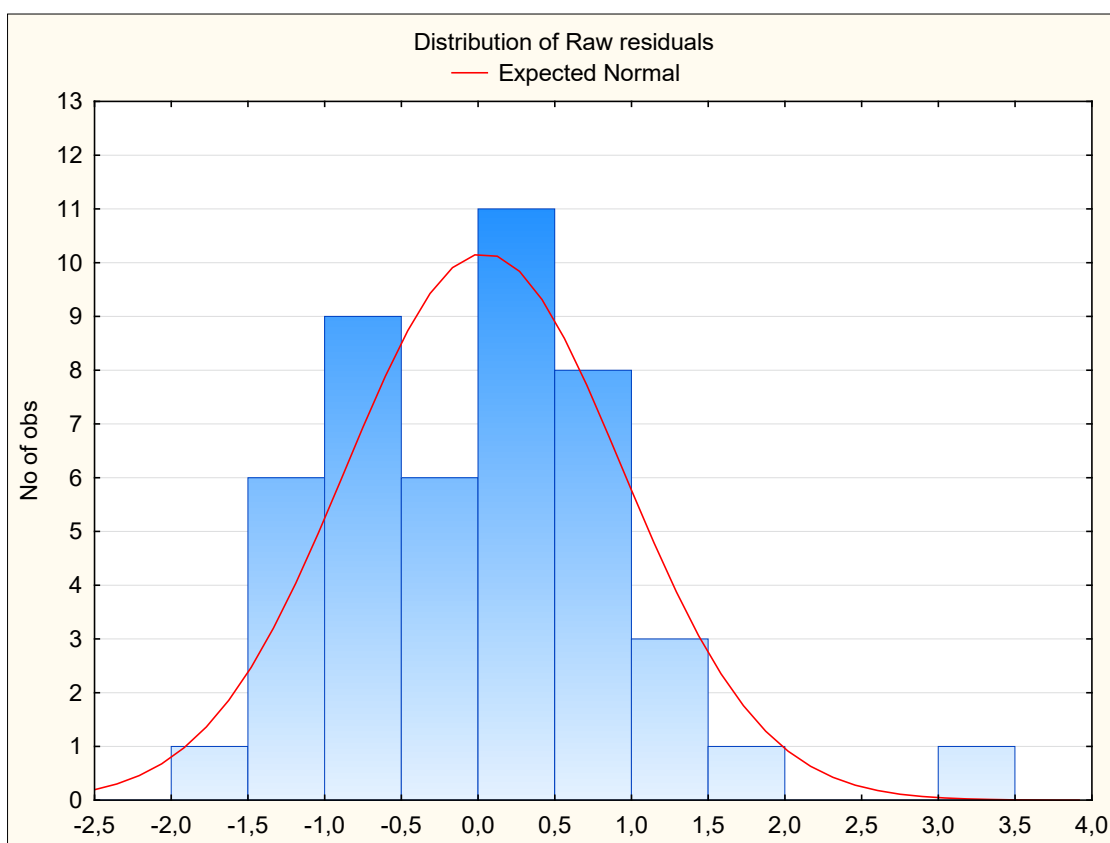

Рис. 6. Графік регресійного аналізу залежності змінних від тривожності

і, потрібно сказати, в підлітковому віці статус у класі за оцінками набуває нового значення, тож теж стає приводом для тривожності.

За даними методики дослідження видів брехні Шкуратової виявлено, що найбільш частими мотивами обману в досліджуваній групі підлітків слугують виправдання і самопрезентація (рис. 5).

Брехня-виправдання є досить поширеним типом брехні, що має місце в ситуації викриття поганого вчинку. Ця брехня найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головна її мета – це представлення себе, своїх вчинків у вигідному світлі для пом'якшення санкцій, уникнення покарання.

Щоб детальніше проаналізувати залежність показника тривожності з іншими показниками, було проведено регресійний аналіз даних. Оскільки під час проведення попередніх статистичних аналізів зв'язок між показником стосунків із матір'ю вдалось виявити, то регресійний аналіз дав змогу розглянути характер цього зв'язку.

Як помітно на графіку (рис. 6), розподіл отриманих даних відповідає нормальному закону розподілу, тож побудовано адекватну модель залежності незалежних змінних.

Згідно з рис. 6. потрібно зазначити, що різні види брехні: етикетної, брехні на благо, брехні-виправдання, брехні-замовчування, брехні-плітки, брехні-самопрезентації від залежної змінної – тривожності. Загалом, 90% отриманих даних можна пояснити тим, що від тривожності залежить чи буде підліток схильний до обману.

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо говорити про те, що зв'язок між тривожністю і застосуванням обману в підлітковому віці вдалось дослідити, про що свідчить проведене кількісно-якісне опрацювання отриманих результатів (аналіз середніх значень, кореляційний і регресійний аналіз даних)

Висновки. Отже, після проведеного емпіричного дослідження підтвердилась гіпотеза про те, що простежується зв'язок між показниками тривожності та певними видами обману в підлітків. Справді за допомогою проведених статистичних аналізів даних вдалось встановити зв'язок між цими показниками.

Гіпотеза про те, що підлітки з високим рівнем тривожності будуть схильні до прояву брехні-виправдання, також статистично підтвердила себе. Про це свідчать результати проведеного кореляційного та регресійного аналізу даних, що були статистично значущі. Після проведеного дослідження можемо підсумувати той факт, що зв'язок

між схильністю до обману та тривожністю (загальною, а також деякими видами шкільної тривожності) є. Цей зв'язок на основі опрацьованого теоретичного аналізу праць учених із цього питання можна вважати прикладом захисного механізму психіки.

Мотивацію використання такого захисного механізму саме в підлітковий період можна зрозуміти враховуючи особливості сенситивності цього вікового періоду, а також ключові завдання цього періоду. Цей віковий період є дуже важливим для розвитку і становлення самосвідомості, у межах формування нового рівня якого відбувається розвиток відносно стійкого уявлення про себе, Я-концепції. Результати проведеного дослідження дають змогу констатувати наявність зв'язку між тривожністю та обманом у підлітковому віці, а також частково пояснюють мотивацію її виникнення і функцію, яку вона здійснює.

Література:

1. Волошин О. Деструктивні емоційні стани підлітків. Соціально-психологічні аспекти ґенези. *Психолог.* 2012. Вип. 20 (500). С. 4–7.
2. Дубровський Д. Обман як соціальний феномен. *Реклама: навіювання та маніпуляція.* Самара, 2001. С. 579–596.
3. Засецький М. Статеві ролі і відкритість у міжособистісних стосунках. *Психологія.* 1991. № 9. С. 29–36.
4. Знаков В. Статеві відмінності в розумінні неправди, брехні та обману. *Психологічний журнал.* 1997. № 1. С. 38–49.
5. Мещеряков Б., Некрасова А. Макіавеллізм, брехня і правда в повсякденному житті. *Психологічний журнал. Людина.* 2005. № 6. С. 14–28.
6. Жуков Ю., Хренов Д. Методичний аналіз досліджень нещирості. *Світ психології.* 1999. № 3. С. 16–29.
7. Мягих С., Петров А. Деякі аспекти психології брехні. 2019. URL: <http://www.mytests.ru/articles/633.html> (дата звернення: 01.12.2019).
8. Кириленко Т. Аналіз емоційного світу особистості: теоретичні положення, прояви та методичні прийоми. *Вісник Київського національного університету Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка.* 2007. № 27–28. С. 30–32. 5.
9. Льошенко О. Емпіричне дослідження «емоційної компетентності». *Проблеми загальної та педагогічної психології.* 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 155–162.

Menzheha K. V. Peculiarities of the relationship of anxiety level and deceitfulness

Anxiety is a subjective manifestation of a persons discomfort, his/her disadaptation. Anxiety as an experience of emotional discomfort, anticipation of the imminent danger is an expression of the failure to satisfy person's significant needs. The deceitfulness can appear in adolescence and it is related to the peculiarities of adolescent's psyche – a keen desire for independence, complex dreams, critical attitude to close people. The research paper states that anxiety as an experience of emotional discomfort, anticipation of the forthcoming danger is an expression of the failure to satisfy essential human needs. It is noted that there are many classifications of types of deception. Virtually all types of deception contain the concealment of true information and differ only in the motives behind that concealment. The study included a survey using techniques to determine the anxiety level in adolescents. The data and the results of this technique also show that the least pronounced indicator is rigidity, i.e., there is an ease of switching between moods, activities in most of the subjects. The hypothesis that adolescents with high anxiety levels will be prone to manifestation of justifying deception also statistically confirmed itself. This is evidenced by the results of correlation and regression analysis of the statistically significant data. The study revealed the relationship between the deceitfulness and anxiety (general, as well as some types of school anxiety). This relationship, based on the theoretical analysis of the works of scholars on this issue, can be considered as an example of the protective mechanism of the psyche. The motivation for using such a protective mechanism in the adolescent period can be understood taking into account the sensitivity characteristics of a given age period, as well as the key tasks of this period. This age period is very important for the development and formation of self-consciousness, where a relatively stable self-concept (I-concept) is developed in the framework of the formation of a new level of self-consciousness. The findings of the study allowed ascertaining the relationship between anxiety and deception in adolescence, and partly explain the motivation behind its emergence and the function it performs.

Key words: anxiety, aggressiveness, frustration, rigidity, deceitfulness.